

надавало події громадського статусу і можливості парафіянам виявити своє ставлення до молодих, їх родичів. Протягом усього періоду між заручинами і вінчанням сусіди і знайомі мали право повідомити священику все, що могло стати на перешкоді укладанню шлюбу [3, с. 62].

Така стабільність розкриває народне розуміння шлюбу. Весільне дійство в цьому сенсі постає у вигляді сигнальної системи давнього суспільства, збереженої до наших днів сільською культурною традицією.

Джерела та література:

1. Бичко А.К., Бичко І.В., Табачковський В.Г. Історія філософії. – К.: Довіра, 2000. – 368 с.
2. Борисенко В.К. Берегиня. Українські народні пісні. - К.: Мистецтво, 1991. – С. 5–8.
3. Горленко Г. Нариси з історії української етнографії. – К.: Либідь, 2008. – Весілля. – К.: Наукова думка, 1970.
4. Вовк Ф. Студії з української етнографії та антропології / Ф. Вовк. – К.: Мистецтво, 1995. – С. 219–223.
5. Курочкін О.В. Традиційна громада і побут // Українознавство. – К.: Наукова думка, 1994. – С. 180–193.
6. Культурологія : теорія та історія культури Навч. посіб. Видання 2-ге перероблене та доповнене / За ред. І. Тюрменко. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 368с.
7. Новикова Е.С., Кармин А.С. Культурологія. – СПб.: Питер, 2004.
8. Пономарьов А. Українська етнографія. – Київ: Либідь, 1994. – 317 с.

УДК 902 (477.53)»16»:738

ГЛИНЯНИЙ ПТАХ-СВИСТУНЕЦЬ XVII СТОЛІТТЯ З РОЗКОПОК МІСТЕЧКА БАЛАКЛЯ НА ПОЛТАВЩИНІ

**Оксана Коваленко
(м. Полтава, смт. Опішне)**

В статті розглядається знахідка з розкопок колишнього сотенного містечка Балаклія, нині села в Великобагачанському районі Полтавської області, експедицією Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка у 2017 р. Птах свистунець виготовлений із глини, задимлений походить із культурного шару Досліджується семантика подібних виробів, технологія їх виготовлення, аналогії.

Ключові слова: Балаклія, XVII ст., свистунець, археологічні розкопки, димлення.

Спільна експедиція Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка та Полтавського краєзнавчого музею імені В.Г. Кричевського у 2016-2017 рр. здійснила дослідження на території городища в с. Балаклія Великобагачанського району Полтавської області [1-3]. Балаклія (Баклея) – сотенне містечко Полтавського полку у 1648-1661 рр. Розташоване на південно-східній околиці села, на відрозі правого берега р. Псел. Розкоп № 1, який розташований в центральній частині городища, між асфальтованою дорогою та старою ґрунтовою дорогою. Загальна площа дослідженої ділянки склала 32 м².

Стратиграфія культурного шару:

- 0-0,28 м – порушений шар, утворений під час будівництва дороги, з матеріалами XVII–XX ст.;
- 0,28-0,96 м – чорного кольору прошарок із великою кількістю попелу і знахідок (культурний шар);
- 0,96-1,4 м – чорний чорноземний ґрунт без помітних включень, який плавно переходить у передматерик, відділений від попереднього тонкою смугою білого кольору, товщиною 3-5 см;
- 1,4-1,65 м – передматерик;
- 1,65 – материк, жовтий лес.

У розкопі, в профілі та плані, зафіксовано та досліджено кілька об'єктів, зокрема залишки кількох господарських ям, льоху та об'єкту із дерев'яною конструкцією – палями – огорожою.

В культурному шарі та об'єктах зібраний виразний керамічний комплекс, представлений майже всім асортиментом кухонного та столового посуду: горщики, покритки, глеки, миски, кухлі. Горщики двох типів: димлені та теракотові. Серед останньої групи виділяються посудини (горщики та глеки) із рожевим черепком. Зокрема, горщиками двох типів. Перший тип, це фрагменти димлених горщиків із вінцями діаметром 24 см, із зашипками, накатуванням коліщатком із прямокутними відтисками по краю вінця. Другий тип, горщики, верхня частина яких прикрашених мальовкою — горизонтальними лініями по плічках та ляпками на вінцях. Покритки для горщиків неорнаментовані. Столовий посуд представлений димленими мисками, мисками прикрашеними опискою та вірогідно, імпортними зеленополив'яними виробами [1, с. 190-191].

Серед знахідок також фрагменти коробчастих кахель XVII–XVIII ст., прикрашених рельєфним рослинно-геометричним декором у вигляді розетки «сонця» із гострими зубцями, фрагменти скляних віконниць, фрагменти кістяного виробу із циркульним орнаментом, мушкетні кулі, металевий натільний хрестик.

В культурному шарі, на глибині 1,0-1,2 м від репера, трапилася цікава знахідка – глиняний птах – свистунець (рис. 1), на якому

зупинимося детальніше. Свистунець виготовлений у вигляді птаха. Тулуб овальний, витягнутий до хвостика та шиї на конічній ніжці, яка в етнографії фіксується під навою «копитець». На жаль, частинка хвоста та голова відбиті. Отвори для продування повітря, розташовані в хвості виробу та вгорі, де, нетипово для тодішніх свистунів, розміщено поряд три отвори. Кого саме зображено, зважаючи на відсутність голови, можна стверджувати лише гіпотетично. Навірогідніше – голуба, або півника. Ми схилиємося до першого варіанту, зважаючи на стрункість пропорцій, форму тулубу. Власне, форма ніжки – конічного постаменту, класична для орнітоморфних іграшок. При чому вона зберіглася в традиційному гончарстві Наддніпрянщини та Лівобережжя від ранньомодерного часу до середини ХХ ст. Прикладом, можуть бути «класичні» символи – опішненські свистунці-півники [4, с. 103].

Рис. 1. Глиняний птах – свистунець

Птахи мали глибоку символічну функцію, базовану на християнських образах. Саме тому, вони нерідко відображалися в гончарському мистецтві – на розписах мисок, посуду, кахель [5, с. 328], в дрібній пластиці, у вигляді іграшок-свистунців. Їхнє сакральне значення, масова присутність у повсякденні спричинила поширення орнітоморфної глиняної пластики. Голуб часто зустрічається в Біблії [5, с. 340], як символ Божого духа, «ніжності», чистоти, благої вісті, тремтіння. Наприклад: *«Вони прийдуть в тремтінні, як птах із Єгипту, і як голуб із краю Аишура...»* (Осія 11:1); *«І свідчив Іван, промовляючи: Бачив я Духа, що сходить, як голуб, із неба, та зоставався на Ньому.»* (Іоан 1:32); *«і Дух Святий злинув на Нього в тілесному вигляді, як голуб, і голос із неба почувся, що мовив: Ти Син Мій Улюблений, що Я вподобав Тебе!»* (Євангеліє від Луки 3:22). Саме тому, він часто присутній в християнській іконографії, на іконах, хрестах.

Побіжно відзначимо, що, вірогідно, поступово від часів Гетьманщини до початку ХХ ст. відбувається зміщення асортименту в бік збільшення втілення образів свійських птахів: качок, гусей, півників. Звісно це припущення слід перевіряти на більш широкому матеріалі, але принаймні етнографічні джерела того часу засвідчують поширення саме таких образів [4, с. 120]. Натомість, зменшення у гончарському зображальному мистецтві більш давніх символічних образів, базованих на глибоких християнських алегоріях: голубів, павичів, пеліканів, ластівок тощо.

Розміри свистунця: висота 5,4 см, розміри тулубу 6,9x4,5 см, діаметр денця – копитця – 3,8 см. Одразу, відзначимо нетипово великі розміри для орнітоморфних свистунів того часу [6, с. 102].

Виготовляли подібні вироби, починаючи з грудки глини, яку використовували в гончарюванні для виготовлення посуду. За етнографічними спостереженнями відомо, що подібні свистунці традиційно виготовляли і виготовляють зараз, шляхом виліплення з грудочки глини невеликої «мисочки», краї якої завертаються, утворюючи заготовку подібну до «вареника», краї якої одразу видовжують, стилізують під хвіст та голову. З окремої меншої грудочки формують конусоподібний копитець і прикріплюють його до виробу. Далі йде процес доліплювання окремих деталей, загладжування, декорування. На жаль, через втрати невідомо, чи містила голова птаха додаткові елементи. Поверхня іграшки сіро-чорного кольору, на зламі черепок – білувато-сірий. Випалений він у відновному середовищі, за технологією димлення. Не орнаментований. Це доволі незвично для тодішніх іграшок, адже зазвичай, вони теракотові та прикрашені ангобами [порівн., напр. із виробами із Полтави: 7, с. 323-327].

Таким чином, знахідка іграшки свистунця доповнює наші уявлення про гончарство мікрорегіону у XVII столітті, дозволяє говорити про сталість окремих мофологічних елементів глиняних виробів, які збереглися в традиційному гончарстві Лівобережжя від часів раннього модерну до сьогодення.

Джерела та література:

1. Коваленко О., Луговий Р. Розкопки на теренах сотенного містечка Балаклія // Археологічні дослідження в Україні 2018. – Київ: ІА НАН України, 2020. – С. 189–190.
2. Коваленко О.В., Луговий Р.С. Звіт про проведення археологічних розкопок поселення XVII-XVIII ст. в с. Балаклія Великобагачанського району Полтавської області. у 2016 році. – Полтава, 2017. // НА ІА НАНУ. – Ф.1: експедицій. – 71 арк.
3. Коваленко О.В., Луговий Р.С. Звіт про проведення археологічних розкопок поселення XVII-XVIII ст. в с. Балаклія Великобагачанського району Полтавської області. у 2017 році. – Полтава, 2017. // НА ІА НАНУ. – Ф.1: експедицій. – 70 арк.
4. Пошивайло О.М. Етнографія українського гончарства. Лівобережна Україна (Гетьманщина). / Олесь Пошивайло. – К.: Молодь, 1993. – 395 с.

5. Івашків Галина Декор української народної кераміки XVI – першої половини XX століть. – Львів: Інститут народознавства НАН України, 2007. – 544 с.
6. Гугля В. Дрібна керамічна пластика Чигиринщини XVII–XVIII ст. // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. – К. : Часи козацькі, 2004. – С. 101–106.
7. Коваленко О. Гончарство Полтави XVIII століття. – Опішне: УН, 2018. – 448 с.

УДК 394

ДИТЯЧА НАРОДНА ІГРАШКА У ДОСЛІДЖЕННЯХ МАРКА ГРУШЕВСЬКОГО

**Аліна Андрєєва
(м. Луцьк)**

Важливий аспект дослідження ігрової культури – розуміння сутності гри, як певної творчої діяльності людини та її складової – іграшки. У статті проаналізовано види дитячої народної іграшки, зафіксовані в етнографічних дослідженнях українського етнографа та церковного діяча Марка Грушевського. Подано опис матеріалів та технології виготовлення дитячих народних іграшок.

Ключові слова: народна іграшка, етнопедагогіка, Марко Грушевський, дитина, дитинство, Чигиринщина.

В сучасній соціокультурній ситуації спостерігається відродження традицій народної педагогіки. Народна педагогіка як складова частина колективної народної творчості представлена педагогічною спадщиною, відображеною в народних іграх та іграшках, яким завжди приділялося важливе освітнє значення. Ігри та іграшки слугували засобом виховання характеру, надаючи колориту етнопедагогічному освітньому середовищу. Однак, вивчення регіональних особливостей народної культури демонструє спад інтересу до народної іграшки.

У загальному аспекті дослідження української народної дитячої іграшки висвітлено в ґрунтовних працях сучасних науковців О. Найдена [7] та Л. Герус [1]. Характеризуючи традиційну іграшку в сфері дитячого виховання, автори зупиняються на варіантах класифікації іграшок і описують їхні класифікаційні ознаки.

Протягом останніх двадцяти років систематично з'являються наукові роботи, у яких аналізуються питання виховної ролі народної дитячої іграшки у школі та в родині. Це статті Г. Кільової [5], Л. Сорочук [8] та ін. Проблему сучасного виробництва народної дитячої іграшки підняв у своїй праці Л. Демидчук [3]. Однак, першим дослідником етнографії дитинства та української народної іграшки вважається Марко